

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

TARİH
GÜNÜMÜZDEKİ TÜRK DEVLET VE TOPLULUKLARI
ÖZERK TÜRK CUMHURİYETLERİ

Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet ÇAY

2009
ANKARA

7.2. Özerk Türk Cumhuriyetleri

7.2.1. Altay Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Altay Cumhuriyeti

Orta Asya'da Asya kıtasının coğrafi merkezinin hemen kuzeyinde yer almaktadır. Batıda Kazakistan, kuzeyde Rusya Federasyonu, doğuda Tuva ve Hakas Türk Cumhuriyetleri, güneyde Moğolistan, Doğu Türkistan ve Kazakistan ile komşudur. Yüzölçümü 92.902 km² olan Altay Cumhuriyeti'nin nüfusu 198,1 bin olup, 70 yıllık komünist düzende buraya sürgün edilmiş 38 çeşit millet yaşamaktadır. Nüfusun % 60'ını Ruslar, % 31'ini Altay Türkleri oluşturmaktadır.

Başkenti Gorno-Altay'dır. Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Şamanizm dinleri yaygındır. Dilleri Türkçe'dir.

SSCB'nin dağılmasından sona 1991 yılında muhtar, 1992 yılında Rusya Federasyonu'na bağlı Özerk Cumhuriyet hâline gelen Altay Cumhuriyeti'nin en büyük problemi nüfusun % 60'ının Rus olmasıdır. Bu durum Altay Parlâmentosu ve devlet kadrolarına yansımış olup, Cumhuriyet'te Ruslar ezici bir çoğunluğa ve kontrole sahipti.

Cumhuriyette milliyetçilik akımı, Türk dil ve kültürünü muhafaza çok güçlü olup, tam bağımsız ve Rus'suz bir Altayeli'ne kavuşmak için faaliyet gösteren birçok kişi ve kuruluşlar aktif çalışmalarını sürdürmektedirler.

Ancak bugünkü şartlar gereği Ruslar'la iyi geçinmek zorunda olduklarından "millî" direniş zayıf görünmektedir.

Parlâmentodaki Türk milletvekilleri içinde bağımsızlı hareketleri mevcut olup, "Altay Halk Cephesi" bu kuruluşların başını çekmektedir. Altay Cumhuriyeti'nde çok güçlü ve büyük taraftarı bulunan "Altay Halk Cephesi" maddî destekten yoksundur. Maddî destek sağlayacakları ve yol gösterecekleri aramaktadır.

Bütün bunlara rağmen Devlet Başkanı önderliğinde hükümet yurt dışında elçi bulundurmak kararını almış, bu amaçla TC Dışişleri Bakanlığı'na müracaat bile yapılmıştır. 1,5 yıl geçmesine rağmen netice alınamamıştır.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

7.2.2. Başkurdistan Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Başkurdistan Cumhuriyeti

Rusya Federasyonu içerisinde, Avrupa kısmında Orta İdil bölgesinde yer alan Başkurdistan'ın batısında Tataristan Türk Cumhuriyeti yer almaktadır. Yüzölçümü 143.600 km²'dir.

Nüfusu 3.944.000 olan Başkurdistan Cumhuriyeti'nde % 24,3 Başkurt, % 40,3 Rus yaşamaktadır. 1,6 milyon Başkurt ise Rusya Federasyonu'nun çeşitli bölgelerine dağılmıştır.

1552 yılında Rus işgâline uğrayan Başkurdistan, 1941 yılına kadar çeşitli aralıklarla isyan etmiş, bağımsızlık uğruna milyonlarca Başkurt şehit olmuştur. 30.000 Başkurt Slâvlar'a köle olarak satılmış, toprakları zorla elinden alınmış, Hristiyanlaştırılmaya çalışılmış, her türlü Rus melâneti üzerlerinde denenmiştir.

1905 İhtilâli'nden sonra kültürel kalkınma atağı, 1917 yılında Bolşevikler'le yapılan işbirliği neticesinde 23 Mart 1919 yılında Başkurdistan Muhtar Cumhuriyeti kurulmuştur. Başkurtlar mücadeleyi bırakmamışlar, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 15 Ekim 1990 tarihinde bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir.

Rusya Federasyonu Başkurtlar'ın bağımsızlığını kabul etmemiş, Rus baskısı üzerine büyük bir mücadele başlamış, Ekim 1991 yılında Başkurt gençleri parlâmentodaki Rus bayrağını indirerek, Başkurt bayrağını dikmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine 14 Ekim 1991 tarihinde Başkurdistan'a Özerk Cumhuriyet statüsü tanınmıştır.

Bugün parlâmentosu, Anayasası, Cumhurbaşkanı ve bayrağı bulunan Başkurdistan'da Devlet Başkanlığına 3 Ağustos 1994 tarihinde yapılan seçimlerde Başkurt Türkü ve bağımsızlık yanlısı Murtaza Ubeydullah Rahim (Murtaza Rahimov) seçilmiştir.

24 Ağustos 1994 yılında Murtaza Ubeydullah Çernomirdin ile, daha sonra Yeltsin ile yetki devri anlaşması yaparak, büyük imtiyazlar elde etmiştir.

Başkurdistan'da Türk milliyetçiliği ve bağımsızlık hareketi ile ilgili çeşitli parti ve teşkilâtlar aktif olarak çalışmaktadır. Bunların en önemlileri "**Başkurt Yaşlar İttifakı**", "**Başkurt Millî Fırka Partisi**", "**Başkurt Kadınlar Uyuşması**", "**Başkurt Kazaklar Uyuşması**" ve "**Başkurt Gençler İttifakı**"dır.

1996 yılında "**Bütün Dünya Başkurtlar Kurultayı**"nı toplamışlar, "**VI. Türk Dünyası Gençlik Günleri ve Kurultayı**"na ev sahipliği yapan Başkurdistan, Türk Milliyetçiliği ve bağımsızlık konusunda ne kadar hassas olduklarını bütün dünyaya göstermişlerdir.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Kuzeyev, R. G.; **İtil-Ural Türkleri**, Çev. Arif Acaloğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2005, s. 539.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Özyetgin, A. Melek-A. Merthan Dünder-İlyas Kamalov; **Tarihten Bugüne Başkurtlar, Tarih, Dil Ve Kültür Üzerine İncelemeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s. 318.

Rudenko, Sergey İvanoviç; **Başkurtlar**, Çev. Roza-İklil Kurban, Kömen, Konya 2001, s. XVI + 533.

Togan, A. Zeki Velidî; **Başkurtlar'ın Tarihi**, Türksoy, Ankara 2003, s. XXXIV + 528.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita.

7.2.3. Çuvaşistan Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Çuvaşistan Cumhuriyeti

Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyettir. Rusya Federasyonu'nun Avrupa kısmının merkezinde, Volga nehrinin orta bölgesinde çok önemli su ve kara yolları üzerinde yer almaktadır.

Yüzölçümü 18.300 km² olan Çuvaşistan'ın başkenti Çeboksarı olup, nüfusu 1.839 bindir. Bunun % 67,8'ini Çuvaş Türkleri, % 26,7'sini Ruslar teşkil etmektedir. 2 milyon üzerindeki Çuvaş Türkü, cumhuriyet toprakları dışında yaşamaktadır.

1552 yılında Kazan Hanlığı idaresinde iken Rus işgaline uğrayan Çuvaşistan, Başkurtlar gibi ardı arkası kesilmeyen isyanlara katılmışlar, 1572-1584, Stafin-Razzin Köylü Savaşları, 1774-1776 isyanları en kanlıları olmuştur.

1917 Komünist ihtilâli sonucu 1920 yılında muhtar, 20 Nisan 1925 yılında da Federe Cumhuriyet olan Çuvaşistan, SSCB'nin dağılması üzerine 24 Ekim 1990 yılında bağımsızlığını ilân etmiş, ancak Rusya Federasyonu'nun baskısı üzerine Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olmuştur.

Kendisine özgü parlâmentosu, anayasası, bayrağı ve millî marşı bulunan Çuvaşistan'da Devlet Başkanı aynı zamanda parlâmento başkanı olarak da görev yapmaktadır. Devlet Başkanı Nikolay Vasiyeviç FYODOROV aynı zamanda Rus Devlet Başkanlığı hukuk bürosu üyesidir.

Parlâmentoda üstün durumda bulunan Çuvaş Türkleri, Rusya'dan birçok taviz koparttıkları için aktif direniş hâlinde değillerdir. Bağımsızlık yanlısı birçok kişi ve kuruluş daha ziyade Türk şuuru ve kültürünü korumak ve geliştirmek amacıyla teşkilâtlanmışlardır.

Bunların en önemlileri “Çuvaş Türk Halkı Millî Hareketi” ile Çuvaş Millî Akademisi'nin kurucusu olan Mihail Yuhma'nın yaptığı “Nasyonel Grup”tur.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

7.2.4. Dađıstan Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Dađıstan Cumhuriyeti

Başkenti Mohaçkale olan Dağıstan Cumhuriyeti 20 Ocak 1921 yılında kurulmuş olup, yüzölçümü 50.300 km²'dir. Nüfusu 1.802.000 olan Dağıstan Cumhuriyeti'nde irili ufaklı değişik 30'dan fazla halk bulunmaktadır.

Dağıstan Cumhuriyeti'nde Türkler çoğunluğu teşkil etmektedir. Kumuk Türkleri, Nogay Türkleri, Türkmenler dağınık hâlde Dağıstan Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar.

Bu Türkler hakkında Türk toplulukları bölümünde detaylı bilgi verilecektir.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita.

7.2.5. Gagauz Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Gagauz Cumhuriyeti

Romanya'nın kuzeyinde, Moldova Cumhuriyeti güneyinde yer alan Gagauz Cumhuriyeti'nin nüfusu 200.000'dir. Oğuzlar'ın bir kolu olan Gagauzlar Ortodoks Hıristiyan olup, Gagauz Cumhuriyeti dışında 300.000'den fazla Gagauz yaşamaktadır. Başkenti Komrad'dır.

Deliorman Türkleri, Asparuk Bulgarları da denilen Gagauzlar, Anadolu Türkçesine yakın bir dil kullanmaktadırlar. Türk kök ve kültürüne bağlı kalmış ve günümüze kadar da bunları yaşatmışlardır.

XVI. asırda Osmanlı İmparatorluğu'na katılan Gagauzeli, 1918 yılında Rusya, 1941 yılında Romanya, 1944 yılında da SSCB idaresine girmiş, SSCB tarafından Ukrayna'ya bağlı olan Moldova SSC'nin sınırları içinde kabul edilmiştir.

SSCB'nin yıkılmasından sonra 21 Ağustos 1990 tarihinde bağımsızlık ilân edilerek, Gagauz Cumhuriyeti ilân edilmiştir. 25 Ekim 1990'da seçim yapan Gagauzlar'a Mirçe Durağ idaresindeki "*Milliyetçi Moldova Halk Cephesi*"nin 50 bin militanı silahlı saldırıda bulunmuştur. Bu saldırılara karşı ölümü göze alan 100.000 Gagauz Komrad'da toplanarak karşı koymuş, bütün Gagauz köylerinin bu direnişe katılmaları sonucu 25 Ekim'de seçimler yapılmış, 31 Ekim'de de Gagauz Meclisi oluşturulmuştur. Ancak Moldova Yüksek Sovyeti Bağımsızlık ilânını kabul etmemiştir.

27 Ağustos 1991 yılında Moldova'nın bağımsızlık ilân etmesi üzerine Gagauzlar da Özerk Cumhuriyetlerini ilân etmişler ve 23 Aralık 1994 yılında Moldova Cumhuriyeti bu özerkliği tanımıştır.

28 Mayıs-11 Haziran 1995 yılında Gagauzeli'nde yeniden seçim yapılmış ve 34 milletvekili ve "*Halk Topluluğu*" adı verilen Gagauz Meclisi teşkil edilmiştir. Aynı ay yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde ise eski Komünist Parti lideri ve Moskova'ya bağlılığı ile tanınan Georgu TOBUNSCİK Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Gagauzeli'nde bağımsızlık ile ilgili birçok kurum ve basın faaliyette olup, Gagauz Sesi gazetesi bunun öncülüğünü yapmaya çalışmaktadır. Eski cumhurbaşkanı Stephan Topal ve Petr Zavriçko'nun liderliğinde faaliyetlerine devam etmektedir.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmanlı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Güngör, Harun-Mustafa Argunşah; **Gagauz Türkleri (Tarih-Dil-Folklor Ve Halk Edebiyatı)**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1991, s. X + 378.

7.2.6. Hakas Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Hakas Cumhuriyeti

Sibirya'nın güneyinde, Sayan-Altay dağlarının yanında Altay Cumhuriyeti'nin kuzeyinde yer alan Hakasya, 62.000 km²'lik bir yüzölçümü ile Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyettir.

Hakasya'da 100'den fazla halk yaşamakta olup, nüfusu 270.000'dir. Bunun 90-100 binini Hakas Türkü teşkil etmektedir.

Başkenti Abakan olan Hakas Cumhuriyeti güçlü bir ekonomi ve ziraata sahiptir.

Uygur Türkçesine yakın Türkçe kullanan Hakaslar'ın asıl adı Koray (Hooray)lardır. Kaçın, Sogay, Kızıl ve Koybol olmak üzere 4 boydan meydana gelmişlerdir.

VI. ve XIV. yüzyıllarda bağımsız bir devlet olan Hakasya, 1727 yılında Rus işgâline uğramış, Rus-Çin Antlaşması sonucunda Rusya'ya bağlanmıştır. 1930 yılında özerk bölge statüsüne kavuşan Hakasya, SSCB'nin dağılmasından sonra "*Hakasya Büyük Meclisi*"nin aldığı bir kararla Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyet statüsünü ilân etmiştir. Bu gelişme üzerine Rusya Federasyonu 3 Haziran 1991 tarihinde Hakas Özer Cumhuriyeti'ni kabul ve ilân etmiştir.

Hakas Parlâmentosunun bağımsızlık yerine özerklik statüsünü kabul etmesinin en büyük sebebi, 72 milletvekili bulunan parlâmentodaki Rus milletvekillerinin çoğunlukta olmasıdır. Parlâmento, hükümet ve devlet kadroları Ruslar'ın kontrolünde olup, Hakas halkının bağımsızlık hareketine müsaade edilmemektedir. Hükümet ve KGB bütün telekomünikasyonu kontrol altında tutmakta, Türkiye'ye yaklaşım belirli kalıplar altında tutulmaktadır.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Butanayev, Viktor-İrina Butanayeva; **Yenisey Kırgızları**, Çev. Yaşar Gümüş, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2007, s. 214.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita.

7.2.7. Kabardey-Balkar Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti

Kuzey Kafkasya’da Büyük Kafkas sıradağlarının kuzey eteklerinde Rusya Federasyonu’na bağlı özerk bir cumhuriyettir. Cumhuriyeti meydana getiren Balkarlı Türkleri Karaçaylı Türklerden ayıran Rusya, Kabardeylerle Balkarlı Türkleri birleştirerek bu cumhuriyeti kurmuştur.

Bu zorlama sonucu ortaya çıkan Kabardey-Balkar Cumhuriyeti’nin yüzölçümü 12.500 km²’dir.

Nüfusu 674.000 olan cumhuriyette Balkarlı Türkler 88.000’in üzerindedir. Başkenti Nalçık olan Cumhuriyette Türkler çoğunlukla dağlık ve yaylalık bölge olan güneyde yaşamaktadırlar. Kendi aralarında Mezengi, Bezingil, Hukanlı, Çezimli ve Baksamlı gibi kollara ayrılan Balkarlılar Müslüman olup, Altay dil grubuna bağlıdırlar.

1920 yılında otonom bölge statüsü kazanan Balkarya, 1922 yılında Kabardeylerle birleştirilerek Kabardey-Balkar Muhtar Vilâyeti kurulmuş, 1936 yılında ise Muhtar Cumhuriyet olmuştur.

SSCB’nin dağılmasına yakın 1989 yılında ilk Balkar Derneği “NIGIS” kurularak, bağımsızlık için faaliyete geçti. Yapılan seçimlerde az sayıda Balkarlı Türk milletvekili seçildi. 19 Ağustos 1990’da bu milletvekillerinin yaptığı kurultayda Kabardeyler’den ayrılma kararı alındı. Bu arada 1990 yılında yapılan Rus Parlâmentosu seçimlerinde hiçbir Balkarlı seçimi kazanamamıştır.

Bunun üzerine halk teşkilâtı “**Töre-Balkar Formu**” kuruldu. Bu teşkilâtın başına Bahaeddin ETEZOV getirildi. 30 Mart 1991 yılında yapılan Kurultay’da bağımsızlık kararı alındı. 17 Kasım 1991 tarihinde Rusya’ya bağlı Balkariye Cumhuriyeti ilân edildi. Bu karar 19 Aralık 1991 tarihinde Kabardey-Balkar Yüksek Şurası’nın kararıyla yapılan referandumda da desteklendi.

Hâlen parlâmentosu, 34 bakalı hükümeti, cumhurbaşkanı olan Kabardey-Başkar Cumhuriyeti’nde, Cumhurbaşkanı eski Komünist Parti başkanı olup, sorunu Rus yanlısı olarak güçle çözüp, Balkariye’nin ayrılmasını istememektedir. Hükümette 3 Balkarlı Türk bakandır.

21 Kasım 1996 yılında toplanan Türk Halkları Asamblesi Balkarlılar’ın isteği üzerine Balkar Cumhuriyeti’nin ilân edilmesi ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti’nin terkibinden çıkarılması için siyasî bir beyanname yayımlamıştır. Şimdi Rusya Federasyonu’nun bu kararı uygulama şekli beklenilmektedir.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmanlı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

7.2.8. Kırım Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Kırım Cumhuriyeti

Karadeniz'in kuzeyinde Kırım yarımadasında Ukrayna'ya bağlı özerk cumhuriyet olan Kırım'ın yüzölçümü 26.945 km²'dir.

Başkenti Akmescit, nüfusu 2.632.400 olan Kırım Cumhuriyeti nüfus kompozisyonunda Kırım Türkleri, Rus ve Ukraynalılardan sonra 300.000 nüfusla üçüncü sırayı almakta, ayrıca Karaim ve Kırımçak Türklerinde bir kısım da Kırım'da yaşamaktadırlar.

M.Ö. VII.-IV. yüzyıllarda Kırım'a ilk defa yerleşen Türkler, M.S. 395 yılında Büyük Kavimler Göçü ile Kırım'ı vatan yapmışlar ve birçok devlet kurmuşlardır. Moğol, Altınordu, Kırım Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu idaresine giren Kırım, 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsız devlet olmuş, 1783 yılında Rus işgaline uğramış, 1793 yılında yapılan Yaş Antlaşması ile Ruslar'ın idaresi altına girmiştir.

Ruslar'a karşı kanlı isyanlar başlamış, 1790 isyanında 300 bin, 1860-1862 yıllarında 142 bin Türk sadece sürgün edilmiş, bu isyanlarda şehir olanların, tutuklananların hesabı bile yapılmamıştır.

1900'lü yıllarda İsmail GASPIRALI'nın öncülüğünde başlayan Millî Hareket, Ekim 1917 devrimi sonrası 26 Aralık 1917'de Kırım Cumhuriyeti'nin ilânına neden olmuş, ancak 3 yıl sonra 20 Ekim 1920'de tekrar Rus işgaline maruz kalmıştır. 18 Ekim 1921 yılında da Kırım Tatar Muhtar Cumhuriyeti adı ile SSCB'ne bağlanmıştır.

1924-1945 acı geçen yıllar olmuş, II. Dünya Harbi'nde Alman işgaline uğrayan Kırım, Almanların çekilmesinden sonra tekrar Rus işgaline uğramış, Almanlarla işbirliği yaptığı gerekçesi ile 18 Mayıs 1944 tarihinde Kırım'da tek Türk kalmamacasına sürgüne tâbi tutulmuşlardır. Bu sürgünde 100 binin üzerinde Türk katledilmiştir. Yerlerine Rus ve Ukraynalılar yerleştirilmiştir.

27 Şubat 1954 yılında SSCB Yüksek Sovyeti'nin kararıyla Ukrayna'ya bağlanan Kırım, 1967'de Kremlin'in yayımladığı bir kararla sürgündeki Kırım Türklerine vatana dönüş izni çıkmıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Kırım, Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında çıbanbaşı olmuştur. Kırım'da bulunan ve dünyanın en güçlü donanmalarından biri olan Karadeniz Filosu bu anlaşmazlığın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca Kırım nüfusunun % 60'ını teşkil eden Rusların varlığı da anlaşmazlığın ikinci sebebidir.

Kırım'da mevcut aşırı Tatar milliyetçiliği SSCB'nin dağılmasından sonra aktif olarak faaliyete geçmiş, 1950 yılında kurulan "*Kırım-Tatar Millî Hareketi*" 1989 yılında Özbekistan'da yapılan bir toplantıda "**Kırım-Tatar Millî Hareketi Teşkilâtı**" adını alarak, Kırım'da teşkilatlanmaya başlamıştır.

1991 yılında Kırım'da yapılan seçimlerde başarı gösteremeyen Kırım Türkleri, Kırım-Tatar Millî Hareketi Teşkilâtı'nın başarılı çalışmaları sonucu, aynı yıl Kırım-Tatar Kurultayı'nda

Kırım Cumhuriyeti'nden ayrı 33 üyeli "**Kırım-Tatar Millî Meclisi**"ni kurmuşlardır. Bunun sonucu 1993 Kırım seçimlerinde, Kırım Yüksek Sovyeti 38 kişilik Kırım Parlâmentosu'nda 14 milletvekilinin Türk olmasını kararlaştırmıştır. Bu seçimlerde 55 Rus, 14 Türk milletvekili parlâmentoya girmiş, Türk milletvekillerinden birisi başbakan yardımcısı, ikisi de bakan olmuştur.

1994 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleri Rusya ile Ukrayna arasında müthiş bir yarışa sahne olmuş, Rus ve Ukraynalı iki ismin katıldığı seçimlerde Rus aday kazanmış, Cumhurbaşkanı olan Rus MEŞKOV, Rusya ile yakın ilişkiye girerek, hazırladığı yeni anayasada Kırım'ı Rusya Federasyonu'na bağlamaya kalkmıştır. Ukrayna bu anayasayı feshederek, Meşkov'un elinden bütün yetkilerini almış, yerine Ukrayna kökenli A. Lenoid KRAVÇUK'u devlet başkanı, Kırım Türkü Dr. İlmi ÜNER'i de yardımcısı olarak atamıştır. A. Lenoid KRAVÇUK'un başarısız idaresi üzerine 31 Mart 1995 yılında Kırım Hükümetini doğrudan Ukrayna Cumhurbaşkanlığına bağlamış, 20 Nisan 1995 yılında da Cumhurbaşkanlığı kaldırılarak yerine bir komisyon kurulmuştur.

Kırım Türkleri bu gelişmeler üzerine 26-30 Haziran 1996 tarihinde 3. Kurultaylarını yaparak yeniden 30 milletvekilli seçimler ve yeniden bağımsızlık deklarasyonu yayımlamışlardır. Kırım'da en önemli sorun, Türklerin nüfus azlığı, Kırım Tatar Millî Hareketi ile Kırım Tatar Millî Meclisi arasındaki sürtüşmeler ve aşırı Tatar milliyetçiliğidir. Diğer bir sorun ise her iki teşkilâtın liderliğini yapan M. A. Kerim Cemiloğlu'dur. Kırım Tatar teşkilâtlarına kendi yandaşlarını getirmekte, Kırım Tatarlarını kendi kontrolü altında tutarak, diğer milliyetçilere hak tanımadığı değerlendirilmektedir.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Fisher, Alan W.; **The Crimean Tatars**, California 1987, p. XIV + 264.

Gaspıralı, İsmail; **Seçilmiş Eserleri: I, Roman Ve Hikâyeleri**, Haz. Yavuz Akpınar-Bayram Orak-Nazım Muradov, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2003, s. 476.

Gaspıralı, İsmail; **Seçilmiş Eserleri: 2, Fikrî Eserleri**, Haz. Yavuz Akpınar, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2005, s. 422.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Sel, Ünver; **Kırım Ve Kırım Türkleri**, Ankara 1997, s. IV + 206 + 8 Resim + 1 Harita.

Sroeckovsky; **Muhammed Geray Han Ve Vasalları**, Çev. Kemal Ortaylı, Su Yayınları, Ankara 1978, s. 216.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita.

Ülküsal, Müstecib; **Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)**, İstanbul 1980, s. XVI + 368 + 1 Ek.

7.2.9. Saha Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Saha Cumhuriyeti

Doğu Sibirya'da Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir Türk cumhuriyetidir. Ülkenin yüzölçümü 3.103.000 km² ile Türkiye'nin 4 katı büyüklüğündedir.

Nüfusu 1,2 milyon olan cumhuriyette bu nüfusun 480.000'inini Saha Türkü teşkil etmektedir. Ruslar % 50 ile çoğunluktadır.

Başkenti Yakuts olan Saha Cumhuriyeti'nde yaşayan Saha Türkleri Şaman olup, Müslümanlık yeni yeni yayılmaya başlamıştır. Eski Türk kültürünü hâlâ muhafaza eden Sahalar, hâlen Rusların uydurma Kiril alfabesini kullanmaktadır.

17nci yüzyıl başlarında Rus işgaline uğrayan Sahalar, 1633-1638 yılları arasında Ruslarla amansız bir mücadeleye girmişlerdir. Teknik ve sayısal açıdan az olan Sahalar karşısında Ruslar 1638 yılında Ruslar bütün Sahaistan'ı ele geçirip, "*Yakut Askerî İdaresi*"ni kurmuşlar ve Sahaistan'ı Rusya'nın bir vilâyeti olarak ilân etmişlerdir.

1905 yılında Rusya'daki karışıklıktan faydalanan Sahalar, 9 Ocak 1906 tarihinde "*Yakut Millî Birliği*"ni kurarak, 27 Nisan 1906 yılında ayaklanmışlar, tutuklanarak en ağır cezalara çarptırılmışlardır.

1917 Komünist İhtilâli'nden sonra Yakutistan Komiseri ve Yakut Millî Komitesi, Sovyet yönetimini tanımamış, akabinde Saha milliyetçileri "**Saha Omux-Saha Milleti**" ve "**Saha Aymax-Saha Kavmi**" adlı teşkilâtları kurmuşlardır. 1918 yılında bağımsızlıklarını ilân eden Sahalar, Kızıl Ordu'nun 30 Mart 1919 yılındaki büyük katliamıyla karşılaşarak 1921 yılına kadar bütün ülkenin işgaline mani olamamışlardır.

27 Nisan 1922'de otonom, 1923 yılında muhtar cumhuriyet olan Sahaistan, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, 1990 yılında bağımsızlığını ilân etmiş, ancak Rusya Federasyonu'nun baskısı ile 1991'de Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyet hâline dönüşmüştür.

Saha Parlâmentosu'nda ezici çoğunluk Ruslarda bulunmaktadır. Bağımsızlık ve milliyetçilik hareketinin başını çeken Uhhuan NİKOLAYEVIÇ'in balında bulunduğu "**KESKİLE**" hareketidir. Bu hareket hiçbir yerden yardım almadan faaliyetine devam etmektedir.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmanlı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Seroşevsky, V. I.; **Saka/Yakutlar**, Çev. Arif Acaloğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2007, s. 332.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita.

7.2.10. Tataristan Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Tataristan Cumhuriyeti

Rusya Federasyonu'na bağlı Volga nehri boylarında yer alan Tataristan, Çuvaşistan ve Başkurdistan Türk Cumhuriyetlerine komşu bir ülkedir.

Volga Nehri üzerine yapılan barajla üç parçaya bölünen Tataristan'ın yüzölçümü 67.836 km²'dir.

Cumhuriyetin nüfusu 3.750.000 (1992) olup, nüfusun % 53'ünü Tatar Türkleri, % 42'sini Ruslar teşkil etmektedir. Tataristan dışında 7 milyon Tatar Türkünün yaşadığı tahmin edilmektedir.

Başkenti Kazan şehridir. Çoğunlukla Müslüman olan ülkede küçük bir kısım Ortodoks bulunmaktadır.

Tatar Türkçesi, Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna dâhildir. Bugün Lâtin harfine geçme çalışmaları yapılmaktadır.

1552 yılında Rus işgaline uğrayan Tataristan, asırlarca sürece isyan, göç, sürgün, Hıristiyanlaştırma, Ruslaştırma ve topraklarının elinden alınması ile karşı karşıya yaşamış, milyonlarca Tatar Türkü bu uğurda şehit olmuştur. Bütün bunların sonucu 29 Kasım 1917'de ilân edilen İdil-Ural Devleti, 1918 yılında Tatar-Başkurt, 27 Mayıs 1920 yılında da Tatar Muhtar Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür.

SSCB'nin yıkılmasıyla 30 Ağustos 1990 yılında Tataristan Parlâmentosunun aldığı bağımsızlık kararını 1 Şubat 1992'de ilân edilmiş, Mart 1992 yılında halk referandumu ile kabul edilerek, 30 Ağustos 1992 yılında Bağımsızlık Deklârasyonu ile yayımlanmış, ancak Rusya Federasyonu bu bağımsızlığı kabul etmeyerek Tataristan'a Özerk Cumhuriyet statüsü tanımıştır. 15 Şubat 1994'te iki taraf arasında yapılan anlaşmada belirli tavizler almıştır.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Bukharaev, Ravil; **The Model of Tatarstan under President Mintimer Shaimiev**, London 1999, p. XVI + 252.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Devletşin, Timurbek; **Sovyet Tataristanı**, Çev. Mehmet Emircan, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1981, s. VIII + 652.

Kamalov, İlyas; **Avrasya Fatihi Tatarlar**, Kaknüs-Tarih, İstanbul 2007, s. 395.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Osmanlı Belgelerinde Kazan, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2005, s. XXIV + 546.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Rorlich, Azade-Ayşe; **The Volga Tatars, A Profile in National Resilience**, Stanford University, California 1986, p. 288.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita.

Zekiyev, Mirfatih; **Törki-Tatar Etnogenezi**, Kazan 1998, s. 622.

7.2.11. Tuva Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Tuva Cumhuriyeti

Orta Asya'da Sibirya'nın en büyük nehirlerinden biri olan Yenisey Nehri boylarında Yukarı Yenisey havzasında yer almaktadır. Rusya, Hakas, Altay ve Moğolistan'la komşu olan cumhuriyetin yüzölçümü 170.500 km²'dir.

Başkenti Kızıl şehridir. Nüfusu 306.600 olan cumhuriyette bu nüfusun 207.000'i Tuva Türkü'dür. Rus ve Moğol diğer sınırları almaktadır. Ayrıca Rusya'da 180.000, Moğolistan'da 24.000 Tuva Türkü'nün yaşadığı tahmin edilmektedir.

Tuva halkı genellikle Şaman olup, dili Türkçe'dir. 1940'lardan sonra Kiril harfleri kullanmaya başlamışlardır.

Orta Asya'nın en eski yerli halklarından biri olan Tuva Türkleri'nin çekirdeği M.Ö. VIII.-III. asra kadar dayanmaktadır. Hun, Gök-Türk, Kırgız, Moğol, Mançu-Çin ve Rus idaresinde yaşayan Tuva, 1911 yılında isyan ederek bağımsızlığını ilân etmiş, 1914 yılında Rus işgali ve 1917'de komünistlerin iktidara gelmesiyle, 14 Ağustos 1921 yılında Tannu-Tuva Halk Sovyet Cumhuriyeti kurulmuş, 1930 yılında Tuva Halk Cumhuriyeti adını alan Tuva 1944 yılında tekrar Ruslar tarafından işgal edilerek, SSCB'nin bir parçası olmuştur. Ekim 1961 yılında otonom bölge, SSCB'nin parçalanmasıyla Mart 1991'de özerk cumhuriyet olmuştur.

Tuva Parlamentosu'nda Türkler çoğunlukta olmasına rağmen, hükümetin Rus yanlısı bir politika izlediği dikkati çekmektedir.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmanlı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita.

7.2.12. Karakalpak Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Karakalpak Cumhuriyeti

Özbekistan Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir cumhuriyettir. Özbekistan'ın kuzeybatısında yer alan cumhuriyetin nüfusu 423.436 civarındadır. Rus knezlerinin kalabalık Peçenek boylarını hudut boylarına yerleştirmesiyle ve Karakalpak giydiklerinden bu adla anılan topluluk, Türk diyalekti ile konuşan bir Türk boyudur.

1925 yılında Kazakistan'a bağlı muhtar bölge olan Karakalpakistan, 1932 yılında Kazakistan'dan ayrılarak, muhtar cumhuriyet olmuş, 1936 yılında Özbekistan'a bağlanmıştır.

Kaynak (Source):

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmanlı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita.

Yılmaz, Salih; **XVI-XX. Yüzyıllarda Karakalpak Türkleri Tarihi**, Ankara 2006, s. XXVI + 221.

7.2.13. Nahcivan Cumhuriyeti

Anahtar Kelimeler: Özerk Türk Cumhuriyetleri, Nahcivan Cumhuriyeti

Türkiye'nin doğu sınırında, Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir. Yüzölçümü 5.500 km², nüfusu 272.000 civarındadır. Türkiye ile 11 km'lik bir sınıra sahiptir. 1992 yılında Aras Nehri üzerinde açılan bir köprü ile Türkiye'ye kara yolu ile bağlanmıştır.

Türkiye 16 Mart 1921 yılında Moskova'da imzalanan Türkiye-Rusya dostluk anlaşmasının 3ncü maddesinde belirtildiği üzere, Nahcivan'ın koruyuculuk hakkını üçüncü bir devlet hiçbir zaman bırakmamak üzere Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge olarak kalması kabul edilmiştir.

Kaynak (Source):

Azerbaycan Ülke Raporu, TİKA, Ankara 1996, s. VIII + 136.

Bainbridge, Margaret; **Dünyada Türkler**, Çev. Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 338 + 1 Harita.

Devlet, Nadir; **Çağdaş Türk Dünyası**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. X + 328.

Orkun, Hüseyin Namık; **Yeryüzünde Türkler**, Çınaraltı Yayınları, İstanbul 1944, s. 112.

Özkan, Nevzat; **Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s. VIII + 416.

Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, s. VIII + 1452 + 1 Harita

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.

Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet ÇAY	Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet ÇAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

